

SPORT EN MIDDELBAAR ONDERWIJS IN DE VS EN NEDERLAND

Het lijkt vanzelfsprekend: je hebt middelbare scholen en je hebt sportverenigingen. Voor Amerikanen is het echter even vanzelfsprekend dat middelbare scholieren hun sport in schoolverband verrichten. Hoe is dit verschil in organisatie van sport ontstaan? Hoe is de continuering ervan te verklaren? Welke consequenties heeft de verbinding met sport voor de scholen in de vs? Het is niet alleen leuk om over een dergelijk sociologisch raadsel na te denken, het is ook relevant. Amerikanen zijn ervan overtuigd dat door middel van de sport scholen meer hechte gemeenschappen worden, waardoor er minder leerlingen voortijdig afhaken. Of dat echt zo is vereist zorgvuldig statistisch onderzoek. Dit stuk biedt een historische verklaring van het verschil en geeft aan hoe sport in schoolverband functioneert.

Inleiding

Een opvallend verschil tussen Amerikaanse en Nederlandse middelbare scholen betreft de nadruk in de vs op activiteiten in schoolverband die niet direct binnen het onderwijsprogramma van de school vallen (*extra-curricular activities*). Het gaat hier om activiteiten als debatteren, toneel (*one-acts*), schrijven, wiskunde, muziek, exerceren en sport. Sommige van deze activiteiten vinden in Nederlandse middelbare scholen ook plaats, maar het verschil is de nadruk die zij krijgen. Dat komt tot uiting in de beschikbaarheid binnen schoolverband van accommodaties voor diverse activiteiten, de gewoonte dat leraren naast hun taak binnen het onderwijsprogramma ook nog een betaalde functie hebben bij de begeleiding van de activiteiten daarbuiten, de deelname van een aanzienlijk deel van de leerlingen aan deze activiteiten, de financiering door de school van dit alles en de plaats die deze activiteiten binnen het schoolleven innemen. Naast het verschil in de schaal waarop deze activiteiten in schoolverband plaatsvinden is een ander opvallend verschil de opzet ervan. Het basisprincipe daarbij is dat van de wedijver, zelfs sterk opgevoerde wedijver.¹ Al deze activiteiten vinden plaats in het kader van een competitiestelsel met de vertegenwoordigers van andere scholen binnen een schooldistrict. De winnaars van deze competities gaan door naar de regionale

en soms zelfs staatskampioenschappen. Lokale en regionale media besteden veel aandacht aan deze competities, zeker die op sportgebied en daarbinnen vooral de competities in *American football* en basketbal.² Op district- en staatsniveau functioneren organisaties met betaalde krachten om de competities te coördineren en te reguleren. Het gaat daarbij vooral om regels die ertoe dienen om de sportieve strijd niet ten koste van de opleiding van de deelnemers te laten gaan. Doordat er bij iedere activiteit sprake is van competitie met andere scholen, is er binnen iedere school sprake van het streven om zo sterk mogelijke vertegenwoordigers naar de wedstrijden te sturen. Beperken we ons tot de sport, dan kan men zeggen dat in de vs de beoefening van wedstrijd sport door jongens en meisjes tussen de dertien en zeventien jaar plaatsvindt in het kader van de middelbare scholen. Het overgrote deel van de jongens en meisjes van deze leeftijdsgroep beoefent in Nederland wedstrijd sport in het kader van sportverenigingen die geheel los staan van de middelbare scholen.³ De bedragen die Nederlandse overheden (rijksoverheid, provincie en vooral gemeenten) aan de subsidiëring van de verenigingssport besteden, kunnen vergeleken worden met het geld dat de schooldistricten in de vs van overheidswege ontvangen om de schoolsport mogelijk te maken. Daarnaast wordt de schoolsport in de vs ook nog door de plaatselijke middenstand (*boosters*) financieel gesteund.

Hoe is dit verschil in de organisatie van de sportbeoefening van middelbare scholieren in Nederland en de vs ontstaan? Waarom bestaat het voort? Welke consequenties heeft het voor het functioneren van de scholen?

Voor het onderwijsbeleid is de vraag naar de consequenties van het verschil belangrijk. In zijn bekende studie over de schoolsport in Amerika betoogt James Coleman (1961) dat de belangrijke positie van de sport bevordert dat leerlingen die niet goed kunnen leren of daar in ieder geval niet veel belangstelling voor hebben zich toch met hun school verbonden blijven voelen door hun betrokkenheid bij de schoolsportteams als supporters of als deelnemers. Een deel van deze leerlingen kan eer en respect in school- en lokaal verband verwerven door prestaties in de schoolcompetities. Ook stelt hij dat de positie van de school in de lokale gemeenschap door de wedstrijd sport versterkt wordt. Dit bevordert de bereidheid bij de plaatselijke bevolking om de scholen financieel te steunen.⁴ Colemans functionele analyse, waarbij hij aan sport een integrerende werking voor de school toekent, roept de vraag op waarom in Europa en in het bijzonder in Nederland de wedstrijd sport buiten het middelbaar onderwijs gebleven is. Bovendien kan men zich afvragen, gezien de veranderingen in het de leerlingen populatie van de *high schools* sinds de jaren zestig, of zijn analyse nog steeds opgaat.

Methoden

Vergelijking van institutionele arrangementen in eigen land met die van een ander land doorbreekt de vanzelfsprekendheid waarmee men de eigen situatie beleeft. Hierdoor levert deze vorm van vergelijking vragen op die men anders nooit zou stellen. In het geval van dit artikel is dat vooral de vraag waarom in Nederland de sportbeoefening van middelbare scholieren in verenigingen plaats vindt en niet in schoolverband. Hoe vanzelfsprekend dit arrangement voor Nederlanders ook lijkt, vergelijking met de vs leert dat dit helemaal niet vanzelfsprekend is. Omgekeerd kunnen Amerikanen zich de verhouding tussen verenigingen en school in Nederland niet goed voorstellen.⁵

Wat de hedendaagse situatie in de vs betreft berust de empirische kern van dit stuk op de waarnemingen en gesprekken die ik met coaches, journalisten, leraren, leraressen en andere schoolfunctionarissen heb gehad tijdens een studiereis van twee maanden in Texas.⁶ In die tijd heb ik onder meer een week meegelopen met de sportcoördinatoren van het *Athletic Department* van het *Houston Independent School District* (HISD). Dit district omvat 97 middelbare scholen met 90.000 leerlingen. Het departement organiseert de sportieve activiteiten voor de wedstrijdssporters en beheert alle accommodaties en faciliteiten. Ik sprak er uitgebreid met de vijf district coördinatoren voor verschillende sporten. Met de coördinator voor (*American*) *football* trok ik dagelijks langs scholen en stadions. 's Avonds bezochten wij een of meer wedstrijden. Hij introduceerde mij bij tal van coaches, schoolhoofden, terreinbeheerders en radio- en televisiemedewerkers en ook bij een enkele jeugdige speler. Daarna volgde ik een week de gang van zaken op sportgebied bij een *highschool* in San Antonio en iets kortere tijd ook in Pecos en Odessa. Ik sprak dagelijks met vele coaches, leraren en sportbestuurders en woonde tal van trainingen en wedstrijden bij.⁷

De keuze voor West Texas en in het bijzonder Odessa was geïnspireerd op het boek *Friday night lights* (Bissinger 1990) over de plaats van een *high school football* team in het sociale leven van Odessa. De informatie uit gesprekken en waarnemingen heb ik aangevuld met informatie ontleend aan de plaatselijke kranten in Texas, niet alleen die van de al eerder genoemde plaatsen, maar ook van alle plaatsen waar ik doorheen gereden ben. Ook sprak ik in Austin, de hoofdstad van Texas, met een drietal (sport)journalisten. Daarnaast is er veel documentatiemateriaal beschikbaar, bij het HISD en bij de verschillende scholen. Op het internet zijn al deze scholen en de ISD's waar ze onder vallen goed gedocumenteerd vertegenwoordigd.

Voor het beschrijven van het ontstaan van de *high school* sport heb ik gebruik gemaakt van het onderzoek dat op dat gebied in de Amerikaanse literatuur beschikbaar is (Jebsen 1979; Hanlon 1982; Mirel 1982; Pruter 2003). Opmerkelijk is wel dat er geen vergelijkende studies bestaan waar de vs en continentaal West-Europa op het gebied van middelbare school en sport met

elkaar vergeleken worden.⁸ De beschrijving van de relatie tussen school en sport in Nederland berust op archief- en documentatiemateriaal dat in het kader van eerdere studies (Stokvis 1979, 1995) verzameld was.

Hoe representatief zijn mijn observaties? De *high school* is overal in de vs opgezet als een brede school voor leerlingen van alle rangen, standen en intellectuele niveaus. De sociale heterogeniteit van de scholen is variabel, maar iedere school is erop afgestemd om leerlingen met sterk uiteenlopende aspiratieniveaus en intellectuele begaafdheid te bedienen. Ik bezocht allerlei soorten scholen. Scholen met overwegend zwarte leerlingen, met overwegend *Hispanic* leerlingen en scholen met een meer naar herkomst en welstand gemengde populatie; scholen in grote steden (Houston en San Antonio), in een middelgrote stad (Odessa) en in een afgelegen dorp (Pecos). Overal in de vs heeft wedstrijd sport in de scholen een belangrijke plaats. Coakley (1998: 438) schrijft:

... interscholastic sports have become an accepted and important part of u.s. high schools and colleges, and they are becoming increasingly important in Canadian and Japanese schools.

Deze auteur geeft aan dat de wedstrijd sport in *high school* verband soms ont-aardt tot een doel op zich. Atleten en spelers worden, zonder rekening te houden met hun verdere vorming, gebruikt ter meerdere glorie van coaches en schoolbestuur (Coakley 1998: 444, 465). Scholen waar dit gebeurt ben ik niet tegengekomen. Het aandeel van dit soort scholen in de totale populatie van scholen is niet bekend. Het vereist veel grootschaliger onderzoek om ze te kunnen identificeren. Zoals ik in dit artikel laat zien, kwam ik juist opvallend veel maatregelen tegen om dergelijke ontaarding te voorkomen.

Texanen zien hun staat wel als speciaal. Toen ik in Houston aan de HISD coördinator voor *football* vroeg of er door mannen gevolleybald werd kreeg ik het grinnikende antwoord: 'No man plays volleyball in the state of Texas.' De drie andere gesprekspartners knikten instemmend. Ik neem aan dat dit niet in alle staten zo is. Het Amerikaanse mannenvolleybal team heeft in het verleden verschillende Olympische medailles gewonnen. In Texas wordt *football* wellicht iets meer dan in andere staten met mannelijkheid geassocieerd en volleybal met vrouwelijkheid. Voor het probleem dat in dit stuk centraal staat is deze bijzonderheid niet relevant.

Hoe zinvol en vruchtbaar internationale institutionele vergelijking mag zijn, er kleeft een groot probleem aan. De ontwikkeling van centrale maatschappelijke instituties in een nationale samenleving kan men niet goed begrijpen en verklaren zonder deze instituties te bezien in het verband van de ontwikkeling van die samenleving. De behandeling van dat verband vormt echter een studie op zich. Begeeft men zich op dit vlak dan verdwijnt het eigenlijke doel van het onderzoek lange tijd uit het zicht. Ten einde dit te voor-

komen heb ik bepaalde verschillen tussen de vs en Europa (Nederland) wel geconstateerd, maar niet verder trachten te verklaren. Dat betreft vooral de herkomst van het verschil tussen de alle soorten leerlingen omvattende *high school* en de naar stand, intellectuele begaafdheid en later ook naar godsdienst gelede middelbare scholen in Nederland. Ook de herkomst van de verschillen in de machtsbalans tussen leerlingen en schoolleiding tussen de vs en Nederland, die ik meen te kunnen constateren, heb ik niet nader proberen te verklaren.

School en sport aan het eind van de 19e eeuw

De Verenigde Staten

Een onbedoelde consequentie van de ontwikkeling van het middelbaar onderwijs gedurende de tweede helft van de 19e eeuw in de vs en Nederland was dat steeds meer jongeren tussen de twaalf en achttien jaar in collectief verband gebracht werden en van hun bijeen zijn gebruik maakten om clubs te vormen. De leraren stonden buiten deze clubs. Dit leverde voor de leiding van Amerikaanse *high schools* problemen op, vergelijkbaar met die welke de vrijetijdsbesteding van Engelse leerlingen opriepen voor hun *public school* directies gedurende het tweede kwart van de 19e eeuw. Net als in Engeland (Dunning en Sheard 1979: 77) had ook in de vs de leiding van de scholen te kampen met de zelforganisatie van de leerlingen en de ongewenste consequenties ervan zowel ten aanzien van de bevolking in de omgeving van de school als ten aanzien van de ordehandhaving binnen de school. De leerlingen handhaafden onderling, via hun disputen (*fraternities, sororities*) een gezagsstructuur waar de schoolleiding en de leraren buiten stonden. De sportbeoefening van de leerlingen leverde in Amerika problemen op in verband met ongevallen, onordelijk gedrag tijdens wedstrijden en verzoeken om niet naar school te hoeven in verband met het spelen of bijwonen van wedstrijden. Sport werd door veel schoolleiders aanvankelijk beschouwd als een bezigheid verbonden aan de kroeg, voor mensen die het zich permitteerden niet te werken. Lang niet iedereen zag er het opvoedkundige potentieel van in (Jebsen 1979: 15; 16; Rader 1983: 161). De schoolleiding zag zich geconfronteerd met allerlei onderling samenwerkende vrijwillige organisaties van leerlingen die, vooral via de sport, de naam van de school in opspraak konden brengen zonder dat de schoolleiding daar veel aan kon doen (Mirel 1982: 85). Net als in Engeland (Dunning en Sheard 1979: 80) zagen de schoolleiders als enige oplossing voor dit probleem om de sportbeoefening onder het beheer van de school te brengen.

Tussen het eind van de negentiende eeuw en de eerste wereldoorlog vond bij veel *high schools* in de vs een strijd plaats tussen schoolleiding en leer-

lingen, verbonden in hun disputen, om de controle van schoolleven buiten het reguliere onderwijsprogramma. Conflicten over de zeggenschap over de schoolteams liepen in enkele gevallen zover op dat ouders van leerlingen rechtszaken tegen scholen begonnen, waarbij het recht op verenigingsvorming in het geding werd gebracht (Pruter 1999:60). De meeste leraren hadden toen geen overwegende bezwaren meer tegen de sportbeoefening op zichzelf, maar vonden dat dit onder toezicht van de school moest plaatsvinden om uitwassen te kunnen bestrijden.

Tijdens en na de Eerste Wereldoorlog ontstond er in Amerika op nationaal niveau een beweging waarin sportbeoefening als middel onderkend werd om een gezonde en weerbare bevolking te maken (Jebsen 1979: 15; Hanlon 1982: 19). In de jaren twintig had de schoolleiding van de meeste *high schools* het stelsel van disputen onderworpen. Ze verdwenen of kregen nog slechts een marginale rol in het schoolleven. De sport werd onder controle van de schoolleiding gebracht doordat de school de coaches en trainers van de teams ging leveren en voor de accommodaties zorgde. Deze coaches en trainers waren meestal leraren met bijzondere belangstelling voor een tak van sport.

Vanaf 1913 werden in Texas interscholair competitie in alle *extra-curricular* activiteiten geregeld en beheerd door de *University Interscholastic League* (UIL). Deze organisatie maakt deel uit van de *Extension division* van de Universiteit van Texas die belast is met de dienstverlening van universiteitswege naar de samenleving. Daartoe geeft ze onder andere jaarlijks een boek van 265 pagina's uit met reglementen voor de sportieve en andere extra-curriculaire competities.⁹ Dit boek is zo dik omdat er legio slinkse wegen blijken te bestaan waarop scholen op onsportieve wijze voordelen op andere scholen trachten te behalen. Om deze wegen af te snijden is iedere activiteit minutieus gereguleerd. Ook in andere staten vormden zich dergelijke coördinerende organisaties (Hanlon 1982: 7).

Nederland

De belangrijke rol die de disputen aan de Amerikaanse *high schools* speelden gedurende het grootste deel van de negentiende eeuw wijkt duidelijk af van de situatie in Nederland. De machtsbalans (Elias 1970: 77) tussen schoolleiding en leerlingen verkeerde in Nederland van meet af aan veel eenzijdiger dan in de vs ten gunste van de schoolleiding. In de literatuur over de geschiedenis van het Nederlandse middelbaar onderwijs (Jansing en Dasberg 1978: 370) wordt niets gemeld over het voorkomen van hechte, exclusieve, min of meer geheime gezelschappen van jongen en meisjes die een belangrijke rol speelden in het leven van middelbare scholieren. Ook is er geen sprake van ouders die het recht op verenigingsvorming van hun kinderen binnen de school voor de rechter brachten. Van het Deventer gymnasium wordt beschreven dat de zesdeklassers een soort ontgroeningsritueel in stand hielden voor nieuwe

leerlingen (Oltheten 1998: 27), maar van dispuutvorming binnen de school lijkt geen sprake geweest te zijn.

Dit verschil in organisatiegraad van de leerlingen hangt samen met een basiskenmerk waarin de *high schools* fundamenteel verschillen met de Nederlandse middelbare scholen. In Amerika was de *high school* het enige type openbare onderwijs voor leerlingen tussen de 12 en 18 jaar.¹⁰ In Nederland was de beperkte groep die voortgezet onderwijs volgde van meet af aan gesplitst naar onderwijsniveau en daarmee samenhangend ook naar sociaal niveau. Vanaf 1863 waren er gymnasia voor de elitejeugd, vervolgens hogere burgerscholen voor de categorie daaronder en dan volgde als bodem van het voortgezette onderwijs de mulo. In de twintigste eeuw werd de homogeniteit van de leerling populaties per Nederlandse middelbare school verder versterkt door de verzuiling van het schoolsysteem. Van meet af aan vormden de leerlingen van de Amerikaanse *high schools* een meer heterogene categorie dan de leerlingen van de Nederlandse middelbare scholen. De vestigingsplaats van een school in een bepaalde buurt werkte ook in de vs selectief, maar in termen van intellectuele begaafdheid en interesse was er geen sprake van selectie. In kleine plaatsen was er slechts één high school voor arm en rijk. Door middel van disputen binnen de school vormden in Amerika de leerlingen onderling meer homogene groepen naar klasse en intellectuele belangstelling.

Nederlandse leerlingen waren op sportgebied niet minder initiatiefrijk dan hun Amerikaanse leeftijdsgenoten (Mulier 1894: 141; Stokvis 1979: 9). Maar uit de naamgeving volgt dat hun sportclubs, anders dan in de vs, van meet af aan niets met hun school te maken hadden. De clubs die leerlingen in Nederland oprichtten waren bestemd voor hun plaatselijke standgenoten. Dat zou kunnen verklaren waarom de clubs, als ze geen gymnasiale naam in het Latijn of een stoere Nederlandse naam hadden, de naam van hun plaats van oprichting kregen. In Nederland vormde de hele lokale elite jeugd de rekruteringsbasis voor de sportclubs die tussen 1880 en 1900 opgericht werden, onafhankelijk van de school die men bezocht. Deze scheiding tussen school en club bestond zelfs bij het korfbal, terwijl in Nederland onderwijzers en leraren hun leerlingen met deze sport in kennis brachten (Broekhuysen 1949: 14). De eerste korfbalclub die in 1903 door leerlingen van de 'Nieuwe Schoolvereniging' in Amsterdam opgericht werd koos net als bij veel oudere clubs het geval was voor een plaatsnaam: De Eerste Amsterdamsche Korfbalclub (DEAK). Veel clubs die daarna opgericht werden door leerlingen van een school kozen de naam van hun school, bijvoorbeeld de Amsterdamse clubs DEV (De Eerste Vijfjarige), DDV (De Derde Vijfjarige), DVV (De Vierde Vijf), DED (De Eerste Driejarige), DVD (De Vierde Driejarige), KVD (Korfbalclub Vijfde Driejarige), OHS (Openbare Handelsschool) en KVO (Kweekschool Voor Onderwijzers). Maar zelfs deze clubs gingen onafhankelijk van de scholen functioneren. Ze volgden het voorbeeld van eerder ontwikkelde sporten zoals voetbal, cricket en hockey en organiseerden zich in een nationale bond,

waarin ook allerlei clubs functioneerden die niets met het onderwijs te maken hadden, b.v. clubs van winkeliers, kantoorbeambten of buurt- en dorpsverenigingen.

De vraag die beantwoord moet worden is hoe het verschil in het gedrag van de schoolleidingen ten aanzien van sport omstreeks 1900 in Amerika en Nederland verklaard kan worden.

Sport en lichamelijke opvoeding

Het duidelijkste verschil tussen de Amerikaanse en de Nederlandse scholen ten aanzien van sport aan het eind van de negentiende eeuw was wel het felle verzet tegen de sportbeoefening van hun leerlingen door de Nederlandse leraren in de lichamelijke opvoeding. In Amerika was van verzet van een op nationaal niveau georganiseerde beroepsgroep van leraren in de lichamelijke opvoeding, zoals die in Nederland sinds 1862 bestond (Kramer en Lommen 1987: 26), geen sprake. Lichamelijke opvoeding (gymnastiek) was in Nederland in de onderwijswet van 1863, waarbij de Hogere Burgerschool (HBS) ingesteld werd, als verplicht schoolvak in het onderwijsprogramma opgenomen. De sterk negatieve reactie van de gymnastiekleraren op de belangstelling van hun leerlingen voor sport hing samen met hun strijd om hun vak, de lichamelijke opvoeding, als een serieus onderdeel van het onderwijsprogramma erkend te krijgen. Als de jeugd buiten schoolverband voldoende lichaamsbeweging had, zou een groot deel van de zin van het gymnastiekonderwijs op school verdwijnen. De theorie en ideeën over lichamelijke opvoeding waren vooral geformuleerd door Duitse pedagogen. Die zagen verbreding van de lichamelijke opvoeding als een mogelijkheid om de nationale bevolking gezonder, vitaler en sterker te maken. Zij richtten zich dan ook met hun pleidooien voor het vak op de nationale overheden. Daartegenover stond de sport als een vooral op Engelse tradities georiënteerde activiteit waarbij het initiatief meer aan de jeugd werd overgelaten en de nadruk minder lag op de leidende rol van vakleerkrachten. Opvattingen van Duitse collega's dat sport een elitaire en buitenlandse aangelegenheid was, werden in Nederlandse gymnastiektijdschriften uitgebreid geciteerd. De clubs vormden een 'een kanker voor een degelijke vorming van de jeugd', de afwezigheid van geschoold toezicht bij de sportbeoefening zou tot overdrijving leiden en tot verwaarlozing van het schoolwerk (Stokvis 1979: 73). De gymnastiekleraren karakteriseerden sport als een eenzijdige inspanning, slechts voortkomend uit bewegingszucht die zowel lichamelijk als geestelijk schadelijk was, sport was een Engelse ziekte (Kramer en Lommen 1987: 48).

Wat in de vs ontbrak was het georganiseerde verzet tegen sport van een goed georganiseerde groep van leraren, zoals dat in Nederland en andere Europese landen met de gymnastiekleraren het geval was. Dit verzet werd

gevoed door meer traditionele standsgebonden burgerlijke opvattingen met betrekking tot het bedaard bewegen in het openbaar die men in de Amerikaanse literatuur niet tegenkomt. In 1900 noemde Jan Feith, een van de eerste sportjournalisten in Nederland, de voetballers uit de periode daarvoor 'martelaren', die zich:

foltering en pijniging moesten getroosten om het onvermurwbare hart van stokstijve schoolmeesters en angstvallig – vasthoudende huisvaders te doorsteken (Zuijderhoff 1900: 73).

Als gevolg van het felle verzet van de gymnastiekleraren en de bezwaren van veel andere leraren hadden de Nederlandse leerlingen van meet af aan geen kans om hun sport in het kader van hun school te organiseren.

Sport en school in de 20e eeuw

Nederland

In het begin van de twintigste eeuw, toen de opmars van de sport niet meer tegen te houden was, onderkenden de meer progressieve leraren in Nederland de zinloosheid van het verzet tegen sport. In 1912 formuleerde een onderwijsdeskundige de relatie tussen school en sport als volgt:

Los van de school, omdat zij gevolg was van jarenlange achteruitzetting door de school, is de beweging ontstaan, die men thans als 'sport' kent. Zij heeft de sympathie der leerlingen. Met de school ligt zij overhoop en de school gaat het bemerken. De leraren worden nolens volens tot concessies gedwongen. Eerst was het klagen, dat het huiswerk 's Maandags zoozeer leed onder den invloed der sport op den vrijen Zaterdagmiddag en Zondag. Maar het euvel werd te groot. Het werd noodzakelijk om pogingen te doen tot verzoening van school en sport (cit. in Stokvis 1995: 64).

De verzoening waarvan in het bovenstaande citaat sprake is kwam tot stand doordat in de kring van het onderwijs in de lichamelijke opvoeding langzamerhand een zeer gematigde, weinig competitieve vorm van sport wel geaccepteerd werd. In 1923 werd dit als volgt geformuleerd:

Geen tweekamp, geen persoonlijke wedstrijden van snelheid of kracht, geen classificatiewedstrijden van personen, waarbij maximum prestaties worden geeischt, geen schoolrecords of plaatselijke records, geen kampioenschappen van klassen of scholen of steden voor deze groep van leerlingen (cit. in Stokvis 1995: 73).

Sindsdien ziet men in Nederland op het gebied van de lichamelijke opvoeding een voortdurende worsteling om sport op een opvoedkundig acceptabele wijze te integreren in het lesprogramma. Gymnastiekleraren achtten kinderen voor hun zeventiende jaar psychisch en fysiek nog niet rijp voor serieuze training (Rijsdorp 1957: 227). Zij wilden het prestatiestreven ondergeschikt aan andere opvoedkundige doelen houden (Rijsdorp 1983: 82). Sinds de jaren negentig van de twintigste eeuw wordt sport in het kader van gymnastieklessen beoefend om jongeren een 'positieve sport attitude' bij te brengen opdat ze 'hun leven lang sportief actief blijven' (Stegeman 2007: 300). De visie op sport binnen kringen van de lichamelijke opvoeding werd wat toleranter. Dit komt ook tot uiting in de inrichting van zogenaamde LOOT-scholen (Landelijk Overleg Onderwijs en Topsport). Dit zijn middelbare scholen waarbij jonge, als sportief getalenteerd beschouwde atleten via een speciale inrichting van hun onderwijs topsport training en opleiding kunnen combineren.¹¹ Hierbij is echter geen sprake van een ontwikkeling in de richting van de Amerikaanse combinatie van school en sport. In wezen zijn in Nederland scholen zich gaan aanpassen aan de topsport die geheel buiten het onderwijs om tot ontwikkeling gekomen is.

De Verenigde Staten

Differentiatie binnen de high schools

Het valt te betwijfelen of in Nederland de weerstand van leraren voldoende was om de sport blijvend buiten het verband van de school te houden. De duurzaamheid van de scheiding ertussen in Nederland en de verbinding ervan in de vs houdt ook verband met het verschil in heterogeniteit van de Amerikaanse en Nederlandse middelbare scholen. De bindende werking van de sport had voor de betrekkelijk homogeen samengesteld Nederlandse middelbare scholen minder betekenis dan voor de zeer heterogeen samengestelde Amerikaanse *high schools* (Rader 1983: 163).

Aan het eind van de negentiende eeuw was de Amerikaanse *high school* in feite een school die een elite opleidde voor de colleges en universiteiten. Maar in principe was de school bestemd voor iedere Amerikaans kind, dus ook voor degenen die niet naar de colleges of universiteiten gingen. Vanaf het begin van de 20e eeuw verloor de *high school* snel haar elitaire karakter. Het aantal leerlingen verzevenvoudigde tussen 1890 en 1918 (Hanlon 1982: 3,4). De *high school* kreeg een meer heterogene samenstelling door de deelname aan het middelbaar onderwijs van kinderen uit lagere sociale lagen, de kinderen van diverse immigrantengroepen, en later ook de kinderen van de zwarte bevolking en die van nieuwe migranten uit Azië, Zuid- en Midden Amerika. Naarmate het leerlingenbestand qua aspiraties en intellect gedifferentieerder werd, moest de school een gedifferentieerder vakkenpakket aanbieden. Daarmee veranderde ook de functie van de school.

Aanvankelijk betrof de uitbreiding van het vakkenpakket allerlei cursussen die voorbereidden op de plaatselijke en regionale beroepspraktijken. Tijdens de crisis van de jaren dertig en daarna kregen de scholen ook een functie bij het bestrijden van de jeugdwerkloosheid. Door de jongeren zo lang mogelijk op school te houden werd voorkomen dat zij werkeloos gingen zwerven en daardoor een last voor de samenleving zouden worden. In termen van Angus en Mirel (1999: 57) kregen de *high schools* in die tijd, naast de functies die ze al hadden, ook nog een 'custodial function'. Het werden volgens deze auteurs steeds meer bewaarscholen voor jongeren. Naast de cursussen die bedoeld waren om jongeren op te leiden voor het hoger onderwijs en voor allerlei beroepen, kwamen er steeds meer vakken die louter bedoeld waren om de aandacht van de jongeren bij de les te houden. Dit waren vakken als: 'maintaining 'health and fitness', 'exploring vocations and vocational efficiency', 'developing 'succesful social relations' en 'learning the 'right use of leisure', en later ook 'the American teenager and interior decorating' (Angus en Mirel 1999: 74, 165). Pas in de loop van de jaren zeventig ontstond er volgens Angus en Mirel (1999: 195) weer een duidelijke tegenbeweging om het intellectuele niveau van de *high school* voor alle leerlingen te verhogen. Dit lukte echter maar gedeeltelijk.

Het is jammer dat Angus en Mirel zich uitsluitend concentreren op de ontwikkeling van de onderwijsprogramma's en geen aandacht hebben besteed aan de ontwikkeling van de *extra-curriculair activities*, waarbinnen de sport de voornaamste plaats inneemt. Maar de toename van de betekenis van deze programma's in de loop van de twintigste eeuw en het ceremonieel en ritueel waarmee ze gepaard gaan passen volledig in dit beeld van de bewaarschoolfunctie van de *high school*. In dit verband wordt ook de stelligheid duidelijk waarmee iedere leraar, coach of bestuurder, die ik op mijn reis door Texas sprak, stelde dat als er geen sportprogramma was het aantal jongens en meisjes dat zou afhaken van de school enorm zou toenemen. Volgens deze respondenten waren er veel jongeren met ouders die slecht of helemaal niet voor hen zorgden en als ze niet door de school opgevangen zouden worden een grote kans liepen om opgenomen te worden door straatbendes¹².

Wat in de functionele analyse van de *high schools* van Coleman ontbreekt is dat hij, bij gebrek aan internationale vergelijking, het voor de vs typerende heterogene karakter van deze scholen niet voldoende onderkend heeft en de problemen die dit voor de schoolleiding op kan leveren. Daardoor kon hij ook niet de unificerende werking van de sport op de schoolbevolking zien (Hanlon 1982: 6). Hij raakt hier maar terzijde aan door te onderkennen dat de leerlingen die niet geïnteresseerd in het onderwijs zijn toch bij de school betrokken worden door hun identificatie met de school via het ondersteunen van de sportteams. Belangrijker is echter dat het bij de Amerikaanse *high schools* om relatief heterogeen samengestelde onderwijsinstellingen gaat. Al vroeg werd onderkend dat het leerlingenbestand zich zonder tegenkrachten

gemakkelijk zou kunnen differentiëren in onderling wedijverende etnische en statusgroepen (Waller 1932: 115). Dit is een tendens die nog steeds aanwezig is. De orde bewarende taken van de schoolleiding worden ondersteund door een politiemacht. Deze is in dienst van de verschillende schooldistricten en bij iedere school zijn een aantal vaste agenten gedetacheerd. De agenten van deze politiemacht functioneren ook als ordebewaarders bij wedstrijden. Deze vormen van externe disciplineren van de leerlingen zouden vermoedelijk op zich onvoldoende zijn als de leerlingen zelf niet gemotiveerd zouden zijn om de school in overeenstemming met de doelen van de schoolleiding te laten functioneren. De prominente plaats die de wedstrijd sport binnen de *high schools* verwierf kan begrepen worden door de integrerende functie ervan.

Deze werking wordt versterkt door de symboliek, het ritueel en het ceremonieel rondom alle wedstrijden (Collins 2004: 41). Hier is een duidelijk verschil met de verenigingssport in Nederland. Daar is bij de meeste wedstrijden van jongeren nauwelijks of niet sprake van symbolisch of ritueel vertoon. Het blijft beperkt tot de aanvoerders van de teams die elkaar en de scheidsrechter een hand geven.

Ceremonieel, ritueel en symboliek

Op elke school die ik bezocht werd de dag voor de wedstrijd van het belangrijkste *football team* een *pep rally* gehouden (verg. Coakly 1998: 457). Daarbij kwam gedurende een half uur tot drie kwartier een groot aantal leerlingen en docenten op het schoolplein of in een sporthal bijeen voor een bijeenkomst waar de schoolband speelde, de cheerleaders dansten, allerlei stimulerende toespraken gehouden werden en de jongens van het *football team* (en een enkele keer ook de meisjes van het volleybalteam) als eregasten op speciale stoelen zaten. De schoolbands, groepen van meestal veertig leerlingen of meer, spelen een belangrijke rol bij het aanmoedigen en via deze bands worden ook weer allerlei leerlingen bij de school betrokken. Dat gebeurt ook door middel van de exercitiegroepen en de cheerleaders.

De band, de exercitiegroepen en de cheerleaders vergezellen hun team naar het stadion waar de wedstrijd gespeeld wordt. Daarbij worden ze vergezeld van een groepje dat de mascotte van de school beheert en een groepje vlaggenzwaaiers dat iedere keer uitrukt als de eigen school een punt maakt. Iedere vlag heeft een letter van de naam van de school. Het vervoer van al deze gezelschappen gebeurt door speciale schoolbussen die het eigendom zijn van het schooldistrict. Bijna iedere school heeft een stadion. Bij iedere wedstrijd zijn er altijd wel zoveel ouders, leerlingen en schoolpersoneel aanwezig dat de tribunes redelijk gevuld zijn. Daarnaast zijn er per schooldistrict, afhankelijk van de grootte ervan, nog een of meer los van de scholen staande stadions die bestemd zijn voor de grotere wedstrijden tussen de schoolteams. De schoolhoofden zien het als hun plicht altijd bij de wedstrijden aanwezig te zijn. De bands van de thuischool en de bezoekende school krijgen tijdens de

pauze van de wedstrijd de gelegenheid om gedurende twaalf minuten te laten horen en zien wat zij kunnen. De opkomst van de teams, de wijze waarop ze hun *warming-up* doen is ook strak geregeld, zodat het duidelijk bijdraagt aan het ritueel rond het wedstrijdgebeuren. De *football* wedstrijden beginnen om zeven uur in de avond, tegen de avondschemering, waarbij het stadion langzamerhand een verlicht eiland in de duisternis wordt en er een sfeer ontstaat die de verenigende werking van al het ceremonieel en ritueel versterkt.¹³

In Odessa, Texas, een stad met ruim 90.000 inwoners, was de vrijdagavond voor ik er aankwam de jaarlijkse wedstrijd tussen de twee plaatselijke *highschools*. Bissinger (1990: 156) omschreef de betekenis van de wedstrijd tussen deze teams als volgt:

The Permian – Odessa High game had become a clash of values-between the nouveau riche east side of town (*Permian!* r.s.) and the older, more humble west (*Odessa High!* r.s.), between white and Hispanic, between rich and poor, between the suburban-style mall and the decrepit, decaying downtown

Op de woensdag ervoor stond al in de plaatselijke krant dat er zich een menigte gevormd had voor de kassa's van het luxueuze Ratliff Stadium (20.000 plaatsen). Op donderdag stond er weer zo een bericht over de publieke belangstelling in de krant plus een stuk met korte interviews met de twee coaches van de teams. Op vrijdag was vrijwel de hele krant gewijd aan de wedstrijd. De binnenpagina's 5 en 6 bestonden uit een enorme kleurentekening van een touwtrekkende panter en een paard, de mascottes van deze scholen. Dat was een advertentie van het regionale medische centrum. Op zaterdag was ook weer het grootste deel van de ruimte in de krant gewijd aan de verslaggeving van de wedstrijd. Op de voorpagina stond een foto van de plechtigheid in de pauze van de wedstrijd waarbij alle *high school* bands van Odessa (ook die van *junior high schools*) over het veld marcheerden, ca. 600 personen, teneinde de brandweermannen en politiemannen te herdenken die van de school afkomstig waren en omgekomen waren bij de vervulling van hun plicht. Daaronder was nog een foto van twee beschilderde fans (Odessa American, 31/10/'08: 1, 2 en 3/11/'08).¹⁴

De teams die ieder voor zich alle middelen die hun school ter beschikking kan stellen gebruiken om zichzelf te profileren, worden tegelijkertijd ook weer samengebonden als vertegenwoordigers van Amerika. Op ieder sportcomplex hangt de Amerikaanse vlag op een prominente plaats. Vooraf aan de wedstrijd wordt iedereen verzocht te gaan staan om het Amerikaanse volkslied te horen en eventueel mee te zingen. Op een enkele uitzondering staat iedereen op en houdt tijdens het lied de hand op het hart. Zijn er mensen die iets bijzonders voor de school, de gemeenschap of het land gedaan hebben dan worden hun namen genoemd en soms worden ze ook op het veld uitgenodigd om een eerbewijs te ontvangen. Vlak daarvoor schrijdt ook een kleine

afvaardiging van het *Junior Reserve Officers Training Corps* (JROTC) gehuld in ouderwets militair uniform, bedekt met zilverkleurig schitterende helmen en voorzien van diverse vlaggen door het stadion. Dit is een onderdeel van het leger dat aan bijna alle scholen verbonden is en zorg draagt voor de exercitie-trainingen.¹⁵ Dit gemeenschappelijke ritueel zwakt alle andere activiteiten die juist bedoeld zijn om een van de partijen aan te moedigen weer enigszins af en het versterkt de sfeer dat alle betrokkenen zich in dezelfde bijzondere situatie bevinden.

No grade, no play

Atletisch begaafde leerlingen die minder geïnteresseerd zijn in het onderwijs worden op basis van de 'no grade, no play' regel gedwongen om zoveel aandacht aan hun schoolwerk te besteden dat ze voldoende resultaten behalen om te mogen spelen. Iedere official, leraar of coach die ik sprak benadrukte de weldadige werking van deze regel. Schoolresultaten worden nauwkeurig door de coachstaf bijgehouden. Als een coach een speler opstelt, terwijl die onvoldoende resultaten behaald heeft, kan dat, als het bekend wordt, de coach zijn baan kosten. Schoolleiding, het schooldistrict en de staatsorganisatie (in Texas de UIL) zien hier nauwkeurig op toe. De strenge controle op het naleven van deze regel maakt het moeilijk leerlingen alleen maar sportief uit te buiten zonder aandacht aan hun opleiding te besteden.

Voor atletisch begaafde leerlingen zijn de belangen om te kunnen spelen groot. De meest fantastische droom van leerlingen is om meteen na voltooiing van de *high school* door een professionele club gerekruteerd te worden. Dit gebeurt vrijwel nooit (Coakley 1998: 306), maar de enkele keer dat dit in heel de vs wel gebeurt, iets waar de media veel aandacht aan besteden, is voldoende om deze fantasie in leven te houden. Een iets realistischer mogelijkheid is dat de beste spelers en atleten een beurs aangeboden krijgen om aan een *college* te studeren en voor het *college* in wedstrijden uit te komen. Ook al slagen de meesten er niet in een dergelijke prijs te verwerven, van de hoop erop gaat een enorme stimulans uit. Leerlingen krijgen alleen de gelegenheid om hun atletische prestaties te tonen als ze ook op onderwijsgebied voldoende presteren. Deze 'loterij' om een beurs stimuleert atletische leerlingen om ook op school hun best te doen.

Conclusie

De machtsbalans tussen schoolleiding en leerlingen was in Nederland gedurende de overgang van de 19e naar de 20e eeuw beduidend meer in het voordeel van de schoolleiding dan in de vs. In Nederland interfereerde de agitatie van gymnastiekleraren tegen sport met een traditionele houding van veel leden van de gevestigde burgerij tegen wild en onbeheerst gedrag in het openbare

leven. De consolidatie van het verschil in organisatie van de wedstrijdssport voor jongeren tussen de vs en Nederland kan toegeschreven worden aan het verschillende karakter van de middelbare scholen en de uiteenlopende functies die de sport daardoor voor de scholen kreeg. Doordat de Amerikaanse scholen gedurende de twintigste eeuw meer heterogeen werden en een bewaarfunctie verwierven, werd de wedstrijdssport en al het ceremonieel dat ermee gepaard ging, door de sterk bindende werking ervan, extra belangrijk. In Nederland, waar de scholen meer volgens stand, geloof en talent georganiseerd bleven, bestond minder behoefte aan deze bindende werking van sport. In het verband van de verenigingsport verlopen wedstrijden van jongeren vrijwel zonder ceremonieel. Om deze functionele interpretatie verder te toetsen zou onderzocht moeten worden hoe de gevoelens van verbondenheid van leerlingen met hun school in Nederland en de vs verschillen en wat de rol van sport daarbij is.

Naschrift

De bindende werking van sport zoals die bij de Amerikaanse *high schools* verondersteld wordt te bestaan, kan wellicht ook in het Nederlandse onderwijs gebruikt worden. De integratie van grote scholengemeenschappen zou er door versterkt kunnen worden. Binnen het vmbo onderwijs zou sport kunnen bijdragen tot vermindering van het aantal leerlingen dat voortijdig de school verlaat. Door identificatie met de sportteams van hun school zouden zij zich meer met de school verbonden kunnen gaan voelen. Met de organisatie van nationale competities in sporten met teams van scholengemeenschappen en vmbo scholen kan een bijdrage geleverd worden tot de binding van de leerlingen onderling en met hun school. Maar dan moet voluit recht gedaan worden aan het competitieve karakter van sport.

Noten

1 De *adjunct-principal* die mijn introductie bij de Thomas Edison Highschool in San Antonio verzorgde zei: 'Everything here is competitive'

2 In verschillende kleinere plaatsen staat bij het begin van de gemeente (county) naast het bord met de naam van de gemeente vaak ook een bord met een overzicht van de kampioenschappen van de plaatselijke school. In Pecos nam de hoofdcoach mij mee naar een lunch bijeenkomst van de plaatselijke Rotary club. Het hoofdpunt van het programma was een lezing van de zwemcoach van de *high school*, waarin zij het jaarprogramma van het zwemteam uiteenzette. Over sommige *high school* teams zijn boeken geschreven. *Friday night lights* (1990), van H.G. Bissinger, een boek over het team van de Permian High School in Odessa, Texas is zelfs verfilmd. *Twelve mighty orphans* (2007) van Jim Dent, een boek over het footballteam van een highschool voor wezen, wordt door een cbs verslaggeefster aangeprezen als: 'This just might be the best sports book ever written'. Dat is zwaar over-

dreven, maar het geeft wel aan hoe serieus de sportprestaties van middelbare scholieren genomen worden. Uit de documentaire film 'GO TIGERS', gewijd aan het *high school football* in Massillon, Ohio, blijkt dat deze sector van het football ook in andere plaatsen in de vs een centrale rol in het lokale leven speelt (Oriard 2003). Welhaast onvermijdelijk gaat de enorme wedijver tussen de middelbare scholen, met name op het gebied van football, ook gepaard met het gebruik van doping (anabole steroïden) (Zie: Assael 2007: 244).

3 Van de 12 tot 19-jarigen van de sportende bevolking in Nederland (dat zijn degenen die tenminste een keer per jaar aan sport doen) is 61% lid van een sportvereniging (SCP 2008: 90). In het geheel hebben de sportverenigingen in Nederland ca. 4.9 miljoen leden. Het verschil in organisatie van de sport voor jongeren tussen Nederland en de vs is niet helemaal absoluut. Zoals er in de vs buiten het schoolverband mogelijkheden bestaan om aan sport te doen in verenigingen, sportscholen of buurtcentra, zijn de scholen in Nederland zeker niet geheel passief gebleven op sportgebied. Zo werd er in Amsterdam al vanaf 1905 een schoolvoetbal toernooi georganiseerd waaraan in 1920 al 300 scholen deelnamen (Mol 1998: 47). Middelbare scholen kennen in tal van sporten toernooien waaraan teams afkomstig van scholen uit het hele land deelnemen, zoals b.v. het grote kerstvolleybaltoernooi in Assen en de diverse intergymnasiale en interlyceale toernooien. Dit zijn over het algemeen initiatieven van de leerlingen zelf. Zij leren hun sport over het algemeen in verenigingen buiten de scholen. In de vs is het algemene patroon dat de leerlingen in schoolverband het meest bij de wedstrijd sport betrokken raken. Tegenwoordig wordt ook in Nederland van overheidswege gestimuleerd dat scholen zich meer op de sportsector richten (SCP 2008: 236).

4 Coleman schrijft aan het slot van zijn artikel dat de integrerende functie voor de scholen van sport in principe overgenomen zou kunnen worden door intellectueel meer gewaardeerde activiteiten als wedstrijden op muziek, toneel, wiskunde of computergebied. Coakley (1998: 457,472) herhaalt deze opmerking. Deze auteurs hebben duidelijk geen oog voor de samenhang tussen het prestige van de *football* en basketbal spelers binnen de school en het belang dat aan deze sporten, op college- en professioneel niveau, in de bredere samenleving wordt toegekend.

5 Ik begon de meeste gesprekken met de opmerking dat het voor een Nederlander bijzonder is dat er in de vs aan de scholen zoveel aan wedstrijd sport gedaan wordt, terwijl dat in Nederland vrijwel niet voorkomt. Gesprekspartners in de vs die zich van die verhouding in Nederland (Europa) een voorstelling trachtten te maken dachten uitsluitend aan heel dure exclusieve clubs. De conversatie die zo ontstond trachtte ik dan in de richting van de vraag naar de betekenis van de sport voor de scholen te sturen.

6 Deze studiereis is voor de helft gefinancierd uit een subsidie van het ministerie van vws aan het WJH Mulier instituut voor onderzoek naar de wijze waarop topsport nationale trots en uitstraling teweegbrengt. De gedachte was dat dit op kleinere schaal, daardoor beter waarneembaar, bij de sterk competitieve sport aan de Amerikaanse high schools onderzocht kon worden.

7 Alleen al een *football team* van een *high school* heeft al gauw een hoofdcoach en vier assistent coaches. Daarnaast zijn er basketbal en volleybalcoaches, zowel voor jongens als voor meisjes en dan zijn er nog coaches voor tal van andere sporten zoals zwemmen, tennis en golf. Zoals gezegd zijn dit vaak leraren in een gewoon schoolvak die een extra toelage krijgen voor hun coachactiviteiten.

8 De Nederlandse lerares Bijhouwer beschreef in 1931 de lichamelijke opvoeding in het Amerikaanse onderwijs en schreef daarbij onvermijdelijk ook over de schoolsport (Bijhouwer 1931: 144-181). De gymnastiek deskundige Rijsdorp maakte in 1983 een paar korte opmerkingen over dit onderwerp (Rijsdorp 1983: 83,84). Het is verbazingwekkend dat Paulle (2005) in zijn vergelijking tussen een *high school* in de Bronx en een middelbare

school in de Bijlmer niets over de rol van de sport zegt. Hij was nota bene sportcoach bij de Amerikaanse school.

9 The University of Texas at Austin. *98th edition of the constitution and contest rules of the University Interscholastic League 2007-2008*. Zie: www.uil.utexas.edu.

10 Er waren ook *private schools*, maar die vormden een minderheid en waren in veel streken geheel afwezig.

11 Het initiatief daartoe werd in 1991 genomen en in 2009 waren er 27 scholen met aangepaste programma's voor topsport talenten. Hiervan maakten toen 3.000 als getalenteerd beschouwde leerlingen gebruik.

12 De zwarte camera man van het schooldistrictkanaal van Houston, vroeg tijdens een interview van een televisiejournalist met mij permissie om even met de opnamen te stoppen. Hij wilde, met tranen in zijn ogen, getuigen dat zijn zoon, zonder de deelname aan het *football lteam* van zijn *high school* en de druk die daardoor op hem werd uitgeoefend om ook in het onderwijs goed te presteren, nooit de succesvolle accountant was geworden die hij nu was.

13 Toen ik vlak voor het begin van een uitwedstrijd van het team van de *high school* van Pecos tegen een team uit Stockton (ca. 120 km. van Pecos) met enkele schoolbuschauffeurs stond te praten zei er een, verwijzend naar de prachtige schemersfeer: 'Don't mess with Friday night football', een variant op de borden langs de weg tegen afval: 'Don't mess with Texas'.

14 Het is mogelijk om na zes jaar lagere school een driejarige *junior high school* te bezoeken en daarna nog drie jaar de (*senior*) *high school* te doen. Meestal volgt men acht jaar lager onderwijs en vervolgens vier jaar middelbaar onderwijs aan een *high school*.

15 Regelmatig trof ik van indrukwekkende Hummers (terreinwagens die ook civiel gebruikt worden) en prachtig gekleurde bussen voorziene recruteerders van het leger aan op mijn reis langs de scholen.

Literatuur

- Angus, D. en J. Mirel (1999) *The failed promise of the American high school 1890-1995*. New York: Teachers College Press.
- Assael, S. (2007) *Steroid Nation*. New York: SEPN Books.
- Bijhouwer, A. (1931). *De lichamelijke opvoeding in Amerika*. Arnhem: Van Loghum Slaterus.
- Bissinger, H. (1990) *Friday night lights. A town, a team a dream*. Reading: Addison-Wesley.
- Broekhuysen, N. (1949) Het ontstaan van korfbal (1902-1903). Technische Commissie van de Koninklijke Nederlandsche Korfbalbond (red.) *Dat is korfbal. Handboek voor de korfbalsport*. Rotterdam: Nijgh & Van Ditmar.
- Coakley, J (1998) *Sport in society. Issues & controversies*. Boston: McGraw-Hill.
- Coleman, J. (1961) Athletics in high schools. *Annals of the American Academy of political and social sciences*. 338, 33-43.
- Collins, R. (2004) *Interaction ritual chains*. Princeton/Oxford: Princeton University Press.
- Dent, J. (2007) *Twelve mighty orphans. The inspiring true story of the mighty mites who ruled Texas football*. New York: St Martin's Press.
- Dunning, E. en K. Sheard (1979) *Barbarians, Gentlemen & Players. A sociological study of the development of Rugby football*. Oxford: Martin Robertson.
- Elias, N (1970) *Was ist Soziologie?* München: Juventa Verlag.
- Hanlon, T. (1982) School sports as social training: The case of athletics and the crises of world war 1. *Journal of sport history* 9 (1) 4-29.

- Jansing, J en L. Dasberg (1978) *Onderwijs. Algemene Geschiedenis der Nederlanden Deel 13*. Haarlem: Fibula-Van Dishoeck.
- Jebsen, H. Jr. (1979) The public acceptance of sports in Dallas, 1880-1930. *Journal of Sport History* 6 (3) 5-19.
- Kramer, J. en N. Lommen (1987) *Geschiedenis van de lichamelijke opvoeding in Nederland*. Z.p.: Jan Luiting fonds.
- Mirel, J. (1982) From student control to institutional control of high school athletics. Three Michigan cities, 1883-1905. *Journal of Social History* 16 (2) 83-100.
- Mol, P. (1998) *Geschiedenis van de sport in Amsterdam 1918 – 1940. Groeiende gemeentelijke betrokkenheid*. Amsterdam: Sportservice Amsterdam.
- Mulier, W. (1894) *Athletiek en voetbal*. Haarlem: De weduwe Loosjes.
- Oltheten, H. (1998) *Het gebeurt overal in den lande. De Koninklijke U.D. en de ontwikkeling van de sport in Nederland*. Amsterdam: Thomas Rap.
- Oriard, M. (2003) Go Tigers. *Journal of Sport History* 30 (1) 139-143.
- Paulle, B. (2005) *Anxiety and intimidation in the Bronx and the Bijlmer. An ethnographic comparison of two schools*. Amsterdam: Dutch University Press.
- Pruter, R. (2003) Chicago high school football struggles, the fight for faculty control, and the war against secret societies, 1898-1908. *Journal of Sport History* 30 (1) 47-72.
- Rader, B. (1983) *American sports. From the age of folk games to the age of spectators*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Rijsdorp, K (1957) *Sport als jong-menselijke activiteit*. Groningen/Jakarta: J.B. Wolters.
- Rijsdorp, K. (1983) *Sport en maatschappij*. Alphen aan de Rijn/Brussel: Samsom.
- scp (2008) *Rapportage sport 2008*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Stegeman, H. (red.) (2007) *Naar beter bewegingsonderwijs*. Mulier Instituut/Arko Sports-Media: 's-Hertogenbosch/Nieuwegein.
- Stokvis, R. (1979) *Strijd over sport. Organisatorische en ideologische ontwikkelingen*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Stokvis, R. (1995) De school en de sport- en spelbeweging in Nederland. In: M. D'hoker, J. Tolleneer (red.) *Het vergeten lichaam. Geschiedenis van de lichamelijke opvoeding in België*. University Interscholastic League (2007) *98th edition of the Constitution and rules of the University Interscholastic League 2007-2008*. Austin: The University of Texas.
- Waller, W. (1932, herdruk ca. 1970) *The sociology of teaching*. New York: John Wiley.
- Zuijderhoff, B. (1900) Voetbal. In: J. Feith *Het boek der sporten*. Amsterdam: Van Holkema en Warendorf.